

DOMORÁK, Daniel: STIMULY EXISTENCIE. REKONFIGURÁCIA EXISTENCIÁLNEJ PRÓZY V SLOVENSKEJ LITERATÚRE ŠTYRIDSIATYCH ROKOV 20. STOROČIA. Bratislava: Veda, 2020. 208 s.

Tamara Janecová

DOI: <https://doi.org/10.31577/slovlit.2021.68.4.10>

ORCID ID: 0000-0002-8873-6965

Daniel Domorák sa vo svojej monografii *Stimuly existencie* venoval vplyvu existencialistickej filozofie na podoby slovenskej prózy v štyridsiatych rokoch 20. storočia, pričom sa pokúsil o definovanie kategórie, ktorou je existenciálna literatúra, respektíve existenciálna poetika. Jej legitímnosť sa snažil dokázať prostredníctvom interpretačných analýz vybraných próz: *Nešťastný hrdina* Ivana Horvátha, *Kňaz* Františka Švantnera, *Vtáci spev* Leopolda Laholu a *Ošial'* Dominika Tatarku. Za cieľ si pritom stanovil určiť ich „existenciálne kvality, ktoré dosiaľ takto neboli pomenované“ (strana 57).

Monografia má 208 strán a pozostáva z teoreticky a prakticky orientovaných kapitol, ktoré sú, pokiaľ ide o rozsah, približne v rovnovážnom pomere. Ako centrálnu os svojho výskumu si D. Domorák stanovil dva pojmy: existencia a rekonfigurácia. Existenciu vníma ako ľudské životné dianie, pričom pri jeho vymedzovaní sa pohyboval v rovine neistota – istota: „človek sa definuje až svojimi činmi a niet vopred daného určenia, teda manifestuje existenciálnu neistotu, robí tak použitím istých slov, vo svojej jedinečnej historickej situácii, v jemu vlastných

možnostiach a podmienkach, ktoré sa ustalujú, v ktorých sa mu existencia stáva istotou“ (strana 9). Druhý základný pojem výskumu je rekonfigurácia, ktorý, podobne ako názov knihy, odkazuje k vedeckému dielu Oskára Čepana, čo svedčí o Domorákovskej ambiciózności – vo svojej knihe sa totiž pokúsil pozmeniť obraz literatúry sledovaného obdobia, rekonfigurovať ho, a tým legitimizovať spomínanú kategóriu existenciálnej poetiky. Pracuje s existenciálnou perspektívou, ktorú chápe ako spôsob odstupe, pričom zdôrazňuje aspekt plurality ako existenciálnej otázky. Vychádza z Čepanovho historiografického gesta, avšak konštatuje, že „Oskár Čepan nám neposkytuje jednoznačný kľúč na čítanie jeho principiálneho pluralizmu a my, nadväzujúc na jeho historiografické gesto, si tak nemôžeme byť celkom istí, čo vlastne robíme“ (strana 31).

Úvodná kapitola *Literárnohistorické stimuly* sa sústreďuje na vymedzenie pojmu existencializmu a jeho etablovanie v slovenských podmienkach. Prvé kontakty slovenského prostredia s existencializmom sprostredkoval časopis *Slovenské pohľady*, kde sa tento nový diskurz

spočiatku predstavoval ako „Sartrovo učenie“. D. Domorák upozorňuje na konštantný prvok v slovenských literárnoteoretických prácach súvisiacich s existencializmom, ktorým je jeho spájanie s realizmom. Zároveň poukazuje na špecifiká existencializmu v slovenských podmienkach: na jednej strane existencializmus vychádzal z výkladu francúzskeho filozofického smeru, na druhej strane sa však konfiguroval ako súčasť diskurzu v rámci dobových sporov o modernosť slovenskej literatúry. D. Domorák ďalej mapuje dobové literárne spory o existencializme v článkoch Milana Hamadu, Vladimíra Mináča, Stanislava Šmatláka, Jozefa Felixa a ďalších. V šesťdesiatych rokoch vystúpila v diskusiách do popredia najmä otázka vzťahu existencializmu k humanizmu. Okrem toho zachytáva aj aktuálny stav výskumnej problematiky v prácach Petra Zajaca, Reného Bílika, Fedora Matejova, Zory Pruškovej či Marcela Forgáča.

V kapitole *Teoretické stimuly* sa nachádza prierez najznámejších existencialistických filozofických diel, najmä Jeana Paula-Sarra a Martina Heideggera. D. Domorák sa v tejto časti pokúsil vymedziť koncept, vďaka ktorému „si vieme predstaviť, ako svet ovláda kolektívne nevedomie, vôľa, ideológia či diskurz“ (strana 56), a kladie dôraz na možné typologické, tematické a štruktúrne konfigurácie literárnych diel, ktoré nastoľujú existenciálne otázky tak, ako ich vymedzujú existenciálni filozofi.

Najrozsiahlejšia kapitola monografie má názov *Literárne stimuly*. Predstavuje jadro práce – interpretačné sondy do vybraných diel s ohľadom na pokus o potvrdenie načrtnutého konceptu takzvanej existenciálnej poetiky. Ako ťažiskové si D. Domorák stanovil texty *Nešťastný hrdina*, *Kňaz*, *Vtáčí spev* a *Ošial*. Metodologické kritérium daného výberu nie je explicitne pomenované, autor však predpokladal, že tieto prózy budú vykazovať (vzhľadom na vzťah k existencializmu) istú konštantnosť. Zároveň sa podujal na porovnanie vybraného existenciálneho textu s textom odlišnej poetiky, pričom tu už kritérium explikoval – malo ísť vždy o text, ktorý bol doteraz hodnotený ako existenciálny, no on sám považuje takéto zaradenie za sporné

či problematické, preto sa s ním interpretačne konfrontuje. Dôvodom rozhodnutia vytvoríť takéto dvojice je jeho presvedčenie, že „miesto, kde sa identita javu láme, totiž nepredstavuje radikálna vzdialenosť, ale naopak, jeho limitná zóna“ (strana 58). Takýmto spôsobom vytvoril nasledovné dvojice: I. Horváth – *Nešťastný hrdina* a Ján Červeň – *Modrá žiara*; F. Švantner – *Kňaz* a *Božia hra*; L. Lahola – *Vtáčí spev* a Július Barč-Ivan – *Othello* a napokon dve verzie textu *Ošial* D. Tatarku.

V časti o Horváthovom *Nešťastnom hrdinovi* prehodnocuje D. Domorák tradičné nazeranie na túto poviedku z hľadiska psychologického realizmu, spoločenskej satiry a upozorňuje na kategóriu grotesknosti, ktorú vníma ako súčasť existenciálneho rámcovania prózy. Sústreďuje sa najmä na ťažiskovú stratégiu grotesky, ktorou je náhoda ako princíp konfliktu významov. Nezameriaval sa síce na medziliterárne vzťahy mimo uvedených dvojíc textov, no v jeho prístupe – s ohľadom na uvedené koncepty a súvislosť s princípom grotesky, náhody, psychologickým realizmom a spoločenskou satirou – mohla byť produktívna tiež práca s poviedkou Nikolaja Vasilieviča Gogola *Plášť*.

V časti venovanej analýze *Svätej žiary* J. Červeňa autor konštatuje typologickú príbuznosť Horváthovej a Červeňovej prózy, ale za ich ústredný a dištinkatívny príznak vnútornej štruktúry označuje sebareflexiu: „Obe prózy držia v rukách existenciálny potenciál, v prípade oboch sa rovnako pracuje s kategóriou psychologickéj prózy. A skutočne, ak sa uspokojíme s vágnym poňatím, zdá sa, oba texty túto definíciu určitým spôsobom naplňujú stratégiou vnútorného sveta postáv. Je tu však jeden rozdiel. *Nešťastný hrdina* tento svet sleduje a načúva mu – *Svätá žiara* ho analyzuje a komentuje. *Nešťastný hrdina* je pacientom svojho príbehu, *Svätá žiara* sa stáva terapeutom vlastného rozprávania, čím prekračuje limitu existenciálnej perspektívy k usporiadaniu iného rádu“ (strana 84). Uvažovanie autora o charaktere existenciálnej poetiky *Svätej žiary* mohli obohatiť, respektíve vyvážiť v prospech akcentovania umeleckej štruktúry aj postre-

470 hy Stanislava Rakúsa, ktorý sa tejto poviedke (najmä jej literárnemu tvaru) podrobne venoval v knihe *Próza a skutočnosť* (1982).

D. Domorák sa pri analýze Švantnerovej novely *Kňaz* vymedzuje voči interpretáciám Jána Števčeka a S. Šmatláka, konkrétne polemizuje so Števčekom tvrdením, že napriek zmenenej poetike ostávajú v neskoršej Švantnerovej tvorbe vitalistické východiská skorších naturalistických diel, a spochybňuje aj Šmatlákov žánrové určenie prózy ako mravne i spoločensky aktuálnej psychologickéj novely. Kladie veľký dôraz na perspektívu, z ktorej sa v texte nazerá na udalosti, pričom ako svoj hlavný argument uvádza skutočnosť, že „význam, ktorý nám podsúva rozprávač, sa nekryje s významom, ktorý nám podsúva kňaz“ (strana 89), ide preto, podľa neho, o polyperspektivitu a rozprávačský odstup, ktoré identifikuje ako vlastnosti textov s existenciálnou poetikou. Okrem toho hovorí, že tieto aspekty rozvíja *Kňaz* ako sémantické gesto, zatiaľ čo v Švantnerovej *Božej hre* sa tieto momenty naznačujú, no v závere sa rozpornosť novely prekonáva, a preto stanoveným kritériám nevyhovuje.

Existenciálny potenciál Laholovej poviedky *Vtáci spev* dokazuje cez pojem „existenciál“, ktorý chápe ako kľúčový pre danú prózu, a to najmä vďaka rozpracovanému princípu hry, divadelnej improvizácie smerujúcej k zobrazovaniu procesu ostrakizácie. Porovnáva ju s prózou J. Barča-Ivana *Othello*, no tvrdí, že hoci má existenciálny potenciál spočívajúci v otázke vzťahu medzi svetom hry a vážnosti, „jeho limitou je, že túto otázku nerozvíja, lež dramatizuje jej odpoveď vcítením sa do jej hlbinej tragiky, ktorú celý čas predpokladá. Tragiky vznikajúcej v rozpore, ktorým si je táto otázka vopred celkom istá“ (strana 133).

Posledná interpretačná kapitola je venovaná próze *Ošial'* od D. Tatarku, pričom D. Domorák pracoval s jej dvoma verziami (prvou z roku 1939 a druhou, prepracovanou, z roku 1962). Sústredil sa na zmeny textového variantu prózy, ktoré identifikoval na úrovni sujetovej výstavby, motivácie konania postáv, naladenia a v móde narativity. Prichádza k záveru, že

kým prvé vydanie poviedky možno považovať za existenciálne iba latentne, v prepracovanom vydaní Tatarka rozvinul tento potenciál, spočívajúci podľa neho najmä v posilnení emocionality textu. O neskoršom vydaní D. Domorák píše: „efekt singularity je tu zvýraznený posilnením epistolárnej formy poskytujúcej väčší priestor na sebareflexiu, sústavným vzťahovaním sa rozprávačky k samej sebe, jej zmena z paciensa na agensa a prepracovaním motivácií jej konania, zbavených abstraktne nadosobnej nekonkrétnosti“ (strana 153).

Posledný a aj zopár predchádzajúcich citátov z monografie slúžia aj ako demonštrácia Domorákovho štýlu písania, ktorý je terminologicky nasýtený, miestami až presýtený, čo občas vedie k zahmlievaniu a znejasňovaniu zmyslu vypovedaného. Výsledkom je menej zrozumiteľná, a preto menej presvedčivá argumentácia. Prehľadnosť práce komplikuje množstvo drobných, nie vždy funkčne vymedzených podkapitol. Chýbajú tu pregnantnejšie formulované čiastkové závery a aj finálny záver práce neprináša v zhrnutí výskumu toľko, ako sľubuje úvod. Je prirodzené, že v monografii orientovanej na výskum existenciálnej poetiky bude dôraz aj na filozofické aspekty problému, no tie by nemali byť na úkor literárnych aspektov.

Na celkový dojem z práce vplývajú aj zbytočné, drobné chyby z nepozornosti, preklepy (Švantnerova zbierka poviedok sa volá *Malka*, nie *Málka*; strana 88) a podobne, úprava bibliografických záznamov nie je vždy jednotná a obsahuje nedostatky; od drobných chýb, akými sú chýbajúce medzery, chýbajúce dvojbodky, nesprávne použité kurzíva, až po nápadnejšie chyby ako neuvedenie editora zborníka (napríklad poznámky pod čiarou číslo 13, 238, 328) alebo školácke chyby pri zámene editora a autora – konkrétne pri medailóne v *Slovníku slovenských spisovateľov* (1999) D. Domorák uvádza: „Valér Mikula rovnako zdôrazňuje, že „na rozdiel od predchádzajúcich prác autor prehľbil psychológii postáv““ (strana 60), avšak autorom citovaného úseku v rámci medailónu o I. Horváthovi je Braňo Hochel, nie V. Mikula, editor *Slovníka slovenských spisovateľov*. Rovnako na strane 195 uvá-

dza D. Domorák citát z *Dejín slovenskej literatúry* V. (1984), ktorý pripisuje Karolovi Rosenbaumovi, a to v samotnom texte i v poznámke pod čiarou 506, no autorom citátu je Miloš Tomčík.

V práci sa miestami vyskytujú neoveriteľné, zvláštne vyjadrenia, napríklad keď D. Domorák spomína údajnú „Švantnerovu nutka-

vosť rozprávať sa vo svojich textoch so sebou samým“ (strana 102). Napriek týmto nedostatkom môžeme autorovu monografiu zhodnotiť ako zaujímavý pokus o prehodnotenie chápania existencializmu v literatúre a inšpiratívny projekt v oblasti výskumu existenciálnej povahy slovenskej literatúry 20. storočia.

Mgr. Tamara Janecová, PhD.
Katedra slovenského jazyka a literatúry
Pedagogická fakulta Trnavskej univerzity
Priemyselná 4
918 43 Trnava
Slovenská republika
E-mail: tamara.janecova@gmail.com